CZU: 821.135.1.09(478)
ORCID: 0000-0002-3872-3031
DOI: 10.5281/zenodo.3780002

Felicia CENUȘĂ
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

AVATARURILE TRANZIȚIEI ÎN LITERATURA ROMÂNĂ DIN BASARABIA POSTSOVIETICĂ

The Avataries of transition in Romanian literature from post-soviet Basarabia

Abstract: This paper refers to the prose of the Republic of Moldova where the post-communist period is reflected, in the foreground being the individual with his problems and anxieties. Most of the prose has more cognitive than artistic value. They should be perceived as historical documents, as well as anthropological studies, since they contribute to the knowledge of the individual in the post-communist period and his existential problems.
Keywords: post-communist period, Romanian literature, migration, freedom, individual

Rezumat: Prezentul studiu se referă la proza din Republica Moldova în care este reflectată perioada postcomunistă, în prim-plan aflându-se individul cu problemele și angoasele sale. Majoritatea acestor proze au mai mult o valoare cognitivă decât artistică, motiv pentru care trebuie percepute ca documente istorice, dar și ca adevărate studii de antropologie, întrucât contribuie deopotrivă la cunoașterea individului din perioada postcomunistă și a problemelor sale existențiale.
Cuvinte-cheie: perioada postcomunistă, literatura română, migrație, libertate, individ

Destrămarea Uniunii Sovietice şi căderea comunismului în ţările est-europene au dus la o turnură în istoria Europei răsăritene. Se credea că, de aici încolo, individul îşi va putea recâştiga libertatea pe care ulterior va trebui să şi-o asume. O libertate dezirabilă şi, în acelaşi timp, imprevizibilă, întrucât omul simţea încă nevoia unei anumite protecţii şi siguranţe. Se dorea liber, dar fără frica zilei de mâine. Deşi i-a oferit independenţă şi raţionalitate, râvnita libertate l-a izolat, creându-i „o stare de angoasă şi slăbiciune” (Fromm, 1998, p. 8). Această izolare părea de nesuportat, iar alternativa era fie fuga din faţa poverii libertăţii către noi dependenţe şi supuneri, fie aspiraţia la realizarea deplină a libertăţii autentice, bazată pe unicitatea şi individualitatea persoanei. Mai mult, protecţia şi libertatea ţineau de autoeducarea individului, de acceptarea adevărului pur, cel al Evangheliei: „Veți cunoaște adevărul, și adevărul vă va face liberi” (Ioan 8:32). Libertatea şi adevărul vor ajunge adevărate poveri pentru mulţi din cauza confruntării tăioase cu trecutul.

După '89, când li se oferise libertate de acțiune și gândire, o bună parte dintre basarabeni a demonstrat că de fapt nu la capitalism sau democrație speraseră ei, sau la re-câștigarea Patriei pierdute, ci la un comunism ceva mai decent și mai uman, unul al

BDD-A31202 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:57 UTC)

bunăstării, confortului și protecției, care, afirmă eseistul Iulian Fruntașu, „a însemnat inițial un efort sincer de transformare a sistemului comunist și de atribuire a unei fețe umane acestuia, de modernizare a puterii sovietice” (Fruntașu, 2019, p.122). De fapt, comunismul se prăbușise din rațiuni de sărăcire generalizată, dar nu și din rațiuni de ordin ideologic.

Trecerea de la „moștenirea” comunistă la libertatea presupusă de democrația de după ’89 este reflectată cumva și în publicistica basarabeană a vremii, într-un mod aparte în volumul *Bunul simț* al scriitorului și publicistului Andrei Țurcanu. În eseul *Captivii analfabetismului*, acesta încearcă o definiție a neamului dintre Prut și Nistru, care, în pofida vicisitudinilor foamei, deportărilor și emigrării spre est, a rămas numeric dominant în acest spațiu românesc vitregit: „Suntem un neam ploditor și cu asta am învins. Nu ne-am făcut probleme din vicisitudinile istoriei.

Le-am suportat biologic și le-am înfruntat biologic. De aici și amneziile colective, în aparență inexplicabile. Căruțele cu morți din iarna lui 1946-47 sau trenurile cu deportați din 1949 le-am smuls cu ușurare din memorie, ca pe un vis urât. Debordanta plămadă originară, printr-o fabuloasă natalitate, a dat mereu peste marginile satelor noastre, astupând breșele monstruoase, închizând rănile unor incizii brutale, potolind durerile” (Țurcanu, 1996, p.21). Confruntând cele afirmate cu realitatea, lucrurile nu mai par atât de frumoase și senine precum le prezenta Ion Druță. Mai mult, afirmațiile lui Andrei Țurcanu pun la îndoială percepția multor scriitori ancorați iremediabil în pășunismul dăinuirii milenare a moldovenilor „pe-un picior de plai, pe-o gură de rai”. Publicistul pare că nu împărtășește nici spusele cronicarilor precum că Moldova ar fi fost așezată „în calea tuturor răutăților”, fapt care ne-a împiedicat să fim altfel, sărind din eșec în eșec.

Mult-apreciata noastră„bunătate” este tratată de Andrei Țurcanu oarecum în răspăr, contrar clișeelor general acceptate: „Ceva chinuitor, bolnav, ceva care inhibă și slăbește, ceva obsesiv, neorganic este în această bunătate. Ea nu înmugurește din sentimentul creștin al iubirii, fastul ospitalier este pentru noi mai degrabă o formă de sublimare a fricii, toleranța față de margini ascunde lașitatea și slugărnicia” (Țurcanu, p.40). Mai mult, afirmă autorul: „Ne-am deschis într-o infinită bunătate. În fața coasei am închipuit umilința spicului împovărat de rod, fiind siguri că suntem mai șmecheri decât destinul, încercând să-l înșelăm ocolindu-l, iar nu înfruntându-l” (Țurcanu, p.41).

„Înțelepciunea” basarabeanului s-a dovedit de asemenea o făcătură, după opinia eseistului. Deschiderea și ospitalitatea acestuia, la fel. Această deschidere nonșalantă în fața oricui a plăcut străinilor, iar faima de popor inofensiv, primitor, blând și iubitor de petreceri era cu ipocrizie susținută. Șmecheria se preschimbase insesizabil în viciu, susține autorul, iar „jocul umilinței ne-a acaparat și s-a prins de ființa noastră intimă ca o implacabilă cămașă a lui Nessos. Bunătatea ne-a cucerit prin dulcea stare a uitării de sine, a lipsei de responsabilități, împietrindu-ne într-o supușenie comodă neroadă. Până și spaimele noastre, rarele tresăriri de conștiință s-au consumat, de obicei, banal în lamentații fără obiect și fără vigoare. Ori ne-am debarasat de ele, ca de niște sâcâitoare vedenii, cu inepții de tipul „las’ că-i bine”, în care ne-am prefăcut că ascundem un înțeles adânc” (Țurcanu, p.41).

BDD-A31202 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:57 UTC)

Basarabia nu a fost și nu este pământul care s-a opus, în masă, vehement comunismului, deși spirite opozante izolate au existat totuși. De unde absența *samizdat-ului* caracteristic Rusiei, lipsa cărților publicate clandestin sau inexistența unei opoziții de amploare asemenea celei din Țările Baltice. Intelectualii autohtoni ajunseseră la un anume compromis cu puterea, aceasta oferindu-le un soi de libertate cu limite de netrecut. Mai mult, basarabenilor nu le-a fost caracteristică nicio cultură a rezistenței autentice, ci mai degrabă una levantină, cu rădăcini în îndepărtatul Ev Mediu, cultura obedienței față de stăpân. Supunându-se,basarabeanul încerca să se descurce, în același timp, trăgându-l pe sfoară pe cel căruia i se supunea ipocrit, lucru explicabil și prin faptul că modelul generator al nației pare să fie Păcală cu toți avatarii săi. Mai mult, cunoscutul personaj popular se vede încarnat în prototipul descurcăreților tranziției care au împânzit literatura ultimelor decenii.

Observator fin şi lucid al realităţilor cotidiene şi al omului simplu, seismograf al climatului social, realist până în măduva oaselor, prozatorul Nicolae Rusu, în volumul *Robul de ieri,* creionează o imagine a societăţii moldoveneşti de după dezmembrarea URSS. Volumul include nuvele aranjate în formă de evantai, fiecare cu subiect propriu ce conţine câte un *flash* de document istoric inconfundabil, cu chipuri şi siluete cu propriile lor experienţe. Obiectivul scriiturii acestui volum nu este literaritatea, ci construcţiile relativ simple, cu mijloace de expresie nepretenţioase. Scriitoriul operează cu tehnici narative dintre cele mai rafinate, descrieri naiv-ironice, parabole şi altele, demonstrând un talent remarcabil în disecarea intimităţii misterioase a oamenilor şi realităţii. Asemeni prozelor lui Vasile Şukşin, textele lui Nicolae Rusu sunt populate cu oameni vii, „pricepuţi la toate”, cu porniri lumeşti, cu vicii şi lăcomii, cu acte de curaj şi laşitate. Valorile-cheie promovate în text rămân supravieţuirea şi lupta pentru un mai bine individual.

În povestirea *Oameni ai zăpezilor* (Rusu, 2007, p. 187),perspectiva narativă se fixează asupra primelor exersări antreprenoriale ale unui grup de ţărani cărora nu cunoştinţele, nu cartea, ci anumite abilităţi de a se orienta pe moment le dau sorţi de izbândă. Personajele reflectă lumea în care trăiesc, o lume a descurcăreților ajunși în față odată cu ivirea „soarelui libertăţii” şi cu manifestarea dorinţei de a face bani cu orice preț. Despre asemena exponenți ai societății și despre intențiile lor, istoricul român Lucian Boia afirma că „lungul regim impus dorinţei fireşti a oamenilor de a avea a generat o poftă aprigă de câştig, iar scrupulile de corectitudine n-au mai rămas prea multe în urma comunismului” (Boia, 2012, p. 107). În acest sens, iată **c**âteva fragmente grăitoare din textul lui Nicolae Rusu: „Mai bine zis, şmecher să fii, noroc să ai”, „Eu n-am citit în viaţa mea o carte, mi-am păstrat vederile şi acum nu am problemă cu număratul banilor. Iar ca să-i ai, e nevoie să ştii a te orienta. La moment! Eu, de exemplu, am văzut cine a biruit la alegeri şi m-am dat imediat în partidul lor. Astfel, cât ai zice… am obţinut autorizaţie pentru activitate comercială. Ceea ce vă sfătui şi pe voi...”, „Până nu demult, când eram cu ruşii, o jumătate de sat erau comunişti, mai bine zis, membri de partid, ori cum li se mai spunea pe atunci, *cilenparti*. Astăzi, toţi cei care fuseseră la cârmă ca să rămână mai departe cu hăţurile în mână, s-au dat în partidul de la putere. Şi care are în mână pâinea şi cuţitul, parte-şi face” (Rusu, p.187-188).

BDD-A31202 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:57 UTC)

În acelaşi timp, omul simplu, obişnuit să-şi câştige pâinea onest, rămâne dezamăgit de „felul nou” de a se descurca, dar nu încearcă a se opune. Găseşte „soluţii individuale de ieşire din impas” (Boia, p. 102): „Degeaba a citit el atâtea cărţi de s-ar potrivi la vorbe… cică, parcă, până treci puntea… dar, din partea mea, decât aşa, nici n-o mai trec, rămân pe malul ista, unde m-am deprins şi unde mă simt cu picioarele pe pământ, chiar dacă ele, picioarele, îs cam încleştate în lut… dar mai bine aşa, decât să trec dincolo, unde nu ştie nimeni ce te aşteaptă, poate chiar potopul… şi, îţi place sau nu, dar va trebui să te prefaci în om de zăpadă, ori…” (Rusu, 2007, p.191).

Povestirea *Robul de ieri* (Rusu, p.192) are drept personaje centrale doi fraţi, Tilică şi Goriţă. Primul, profitând de schimbările din societate, îşi deschide o mică afacere la un atelier de reparaţie a obiectelor de uz casnic, pe când Goriţă practică cerşetoria. Vrând să-l ajute să-şi facă un câştig decent şi onest, Tilică, din solidaritate frăţească, încearcă să-l angajeze în calitate de ucenic. Goriţă însă refuză să dea „vrăbiuţa din mână pe barza de pe casă” şi revine la acea imagine fumurie reflectată în ochelarii de cerşetor. El consideră că datorită lentilelor bulbucate „zornăitul monedelor se întețește” și e mereu la gândul că: „Atâta timp cât există indivizi ca Tilică, nici noi nu ne pierdem”.

Spiritul descurcăreţ al basarabeanului, teatralitatea lui sunt uşor de recunoscut şi în povestirea *Repetiţie generală* (Rusu, 2000, p.45), unde trei actori, deghizaţi în veterinari, încearcă să ia porci de la nişte ţărani sub motivul că în ţară domină ciuma şi trebuie sa-i ia pentru a-i arde. În cele din urmă, aceştia vor fi deconspiraţi.

Exemplele de mai susdemonstrează faptul că fenomenul despiritualizării, cu rădăcini adânci în comunism, nu s-a diluat, din contra, a căpătat o şi mai mare amploare. Somnul raţiunii celor „căldicei”, al celor care judecă cu jumătate de măsură, continuă să infesteze întreaga noastră societate. Moldoveanul e obișnuit să aibă în faţă un Moise sau o altă autoritate care să-i dicteze ce ar trebui să facă, fără a ține cont că de fapt accentul ar trebui pus pe acea voce interioară, numită *datorie* și *conștiință*. De altfel, gândirea modernă se manifestă tocmai prin „înlocuirea autorității exterioare prin una interiorizată” (Fromm, p.145), aceasta fiind, de fapt, una dintre victoriile libertății. A te supune orbește ordinelor venite din afară pare nedemn de felul de a fi al unui om liber, iar stăpânirea pornirilor instinctuale, inerente naturii individului, de către rațiune, voință și conștiință pare să fie tocmai esența libertății și ieșirii din colapsul în care se află individul astăzi.

Pe lângă toate, omul din postcomunism se află și sub semnul unei incertitudini abjecte, stare din care încearcă să se smulgă cu orice preț și prin orice mijloace. Soluția salvatoare o vede în Occident, adevărat *pământ al făgăduinței* cu o teribilă forță de atracție. Dorința de evadare întrece în intensitate riscurile eșecului. Oricât de primejdioase ar fi fost poveștile de evadare, tentativele de emigrare nu pot fi stăvilite. Asemenea situații sunt ilustrate în romanul *Totentanz sau Viața unei Nopți (Jurnalul Menajerei)* de Claudia Partole (2009), text inspirat din cea mai dramatică experienţă colectivă a basarabeanului de după 1990 – experiența migrației ilegale, o experiență pe care se pare că autoarea ar fi trăit-o cu adevărat, întrucât cunoștea bine drumul exodului înainte de scrierea acestei cărți. Întâmplările din roman nu sunt decât *felii din viața* migranților. Romanul se axează pe jurnalul naratoarei, care include, la rândul lui, și o serie de fragmente din jurnal

BDD-A31202 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:57 UTC)

personajelor, dar și citate și maxime conexe. Textul seamănă a fi mai mult unul documentar, autoarea deghizându-se în personajul central, o actriță ajunsă în Italia să muncească pentru a-și putea întreține familia rămasă în Basarabia și a-și restitui datoriile. Se creează impresia că scriitoarea nu a inventat aproape nimic, ci doar a povestit ceea ce a trăit ea sau cunoștințele sale aflate departe de casă. Cu alte cuvinte, romanul narează o istorie la persoana a treia, dar nu este altceva decât o deghizată povestire la persoana întâi. Naratoarea ia în vizor o galerie de personaje, dar reliefează portretul migrantului ilegal. Nu oricare, dar anume cel al migrantului parvenit, al angajatorului lipsit de scrupule, al cămătarului ș.a.

Un personaj simbolic în economia romanului este Țicnita, care apare în parcul unde migranții se adună la târgul muncii. Prin sincer-naivitatea sa ea demască convenționalismul viciat al vieții de migrant. Această mască formală și de gen este necesară autoarei pentru a defini atât poziția ei față de observarea vieții, cât și „poziția față de punerea în lumină a acestei vieți", cum ar spune Mihail Bahtin (Bahtin, 1982, p. 382-383). Din gura ei auzim răspicat crudul adevăr: „… dacă nu ne întoarcem de unde am venit, vom ajunge niște prăpădiți. Niște oameni ai nimănui pe acest pământ. Auziți! (…) Aici suntem nimeni și nici banii adunați nu ne vor salva…" (Partole, 2009, p. 101).

Bessarabian nights (Nopți basarabene, 2014), romanul unei jurnaliste basarabene, emigrantă și ea, stabilită de mai bine de zece ani în Marea Britanie, vine cu povestea Larisei Bulat, o tânără moldoveancă care pleacă la Londra în căutarea unei vieți mai bune. Fiindu-i răpită prietena cea mai bună, ea decide să o caute. De unde și tema centrală a romanului, traficul de ființe umane, abordată în paralel cu migrația din Republica Moldova, diferențele culturale dintre Est și Vest și căutările interioare ale omului. Ideea-cheie a romanului este că atunci când ne sacrificăm pentru oamenii dragi, de fapt, noi nu ne trădăm destinul, ci îl creăm. Larisa consideră că și-a sacrificat visele pentru a-și salva prietena. Renunțând la tot ce construise în Occident, ea nu pierde nimic, ci consideră că se redescoperă, își găsește rostul. Potrivit mărturisirilor autoarei, romanul este inspirat de o amintire din copilărie, când o tânără dispăruse la un moment dat din sat fără ca cineva să știe despre asta. A reapărut după câțiva ani absolut schimbată, satul vorbind de ea ca despre o depravată care s-ar fi vândut. Povestea acestei fete a lăsat o urmă adâncă în subconștientul autoarei, făcând-o să înțeleagă că tema migrației și a persoanelor traficate impune o investigare profundă. Adevărat text de ficțiune, romanul are la bază fapte reale. Pentru documentare, autoarea a apelat la Organizația Internațională pentru Migrație de la Chișinău, care acordă asistență persoanelor traficate. Prin roman, autoarea trage un semnal de alarmă asupra unei probleme grave pentru Republica Moldova și cauzelor care condiționează acest fenomen distructiv.

Apariția prozelor la care ne-am referit anterior a fost anticipată de romanul Lilianei Corobca, *Un an în paradis* (2005), care tratează tema traficului de ființe umane, a exploatării mafiote a sărăciei și lipsei de educație, descriind povestea unei tinere sechestrate și vândute traficanților. Substratul paradoxal al titlului devine clar atunci când aflăm că „Paradis"este denumirea hotelului în care fata a fost impusă să practice meseria degradantă. Romanul nu este unul documentar sau autobiografic, ci e unul de ficțiune în care un comerciant de trupuri basarabean racolează tinere și le duce undeva în zona de război din Balcani, pentru a le transforma în fete de consumație pentru soldații mercenari de acolo.

BDD-A31202 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:57 UTC)

Prozele basarabenilor din perioada post-totalitară exercită, în bună măsură, funcția de reprezentare socială a literaturii, manifestându-se cu acea calitate a universului imaginar care își pune întrebări și încearcă să găsească răspunsuri la frământările de ordin istoric, identitar, social și moral ale individului, dar și la multe dintre neliniștile și angoasele acestuia. Majoritatea acestor scrieri au mai mult o valoare cognitivă decât artistică, motiv pentru care trebuie percepute ca documente istorice, dar și ca adevărate studii de antropologie, întrucât contribuie deopotrivă la cunoașterea individului din perioada post-comunistă și a problemelor sale existențiale.

Referințe bibliografice

1. FROMM, Erich. *Frica de libertate.*București: Teora, 1998.
2. FRUNTAȘU, Iulian. *Eseu asupra încremenirii*, Chișinău: Cartier, 2019.
3. ȚURCANU, Andrei. *Bunul simț.* Chișinău: Cartier, 1996.
4. RUSU, Nicolae. *Robul de ieri*. București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2007.
5. RUSU, Nicolae. *Treacă alții puntea.* Chișinău: Civitas, 2000.
6. BOIA, Lucian. *De ce este România altfel?* București: Humanitas, 20127.
7. PARTOLE, Claudia. *Totentanz sau Viața unei Nopți (Jurnalul Menajerei).* Chișinău: Pontos, 2009.
8. BAHTIN, Mihail, *Probleme de literatură și estetică.*București:Univers, 1982.
9. COROBCA, Liliana.*Un an în paradis.* București: Cartea Românească, 2005.
10. BRÎNZEANU, Stela. *Bessarabian nights (Nopți basarabene).* Aurochs, 2014.

BDD-A31202 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:57 UTC)